

A Review of the Statement of the Second Step of the Islamic Revolution based on the Characteristics of the Perspective in Future Studies

Faezeh Panahi^{1*}, Mohamad Hadi Ghasemi², Ghasem Fouladi³

1. Ph.D. Student in Future Studies, Non-profit Ivanki University, Tehran, Iran

2. Ph.D. Student in Future Studies, Supreme National Defense University, Tehran, Iran

3. Ph.D. of Future Studies, Supreme National Defense University, Tehran, Iran

(Received: October 8, 2022; Accepted: August 26, 2023)

One of the most important concepts in futures Studies is imaging for the future, among these, drawing perspectives that express the normative aspect of the future and, in fact, the desired future of a society, has a special place. The statement of the second step of the Islamic Revolution, which was issued by the leader of the Islamic Revolution of Iran on the occasion of the 40th anniversary of the victory of the revolution on 22 Bahman 1397, and in it explains the continuation of the path of the revolution and explains the achievements of the past 40 years and depicts a favorable future for the Islamic Republic of Iran. Based on this, the current research seeks to answer the main question, whether the statement of the second step of the Islamic revolution is introduced as a vision document in futures studies? In order to answer this question, the current research with the participation of a number of experts in the field of futurism and policy making, while counting the features of the vision documents and the statement of the second step and matching these two sets of data with each other, has come to the conclusion that the statement of the second step is not only a futuristic document but also It is considered as a vision document in futures studies.

Keywords: Big pictures, Futures studies, Perspective, Statement of the second step of the Islamic revolution.

* Corresponding Author, Email: fa.panahi.9069@gmail.com

مروری بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بر اساس ویژگی‌های چشم‌انداز در آینده‌پژوهی

فائزه پناهی^{۱*}، محمدهادی قاسمی^۲، قاسم فولادی^۳

۱. دانشجوی دکتری آینده‌پژوهی، دانشگاه غیر انتفاعی ایوانکی، تهران، ایران

۲. دانشجوی دکتری آینده‌پژوهی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

۳. دکتری آینده‌پژوهی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۰۴)

چکیده

یکی از مهم‌ترین مفاهیم در آینده‌پژوهی تصویرپردازی برای آینده است، در این میان ترسیم چشم‌اندازها که بیانگر وجه هنجاری آینده و در واقع آینده مطلوب یک جامعه است جایگاه ویژه‌ای دارد. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که از سوی رهبر انقلاب اسلامی ایران به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ صادر شد و در آن بر استمرار راه انقلاب به تبیین دستاوردهای چهل سال گذشته می‌پردازد و آینده‌ای مطلوب را برای جمهوری اسلامی ایران به تصویر می‌کشد بر همین اساس، پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این سؤال اصلی است که آیا بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به‌عنوان یک سند چشم‌انداز در آینده‌پژوهی معرفی می‌شود؟ به منظور پاسخ به این سؤال، پژوهش حاضر با مشارکت تعدادی از خبرگان حوزه آینده‌پژوهی و سیاست‌گذاری، ضمن احصای ویژگی‌های اسناد چشم‌انداز و بیانیه گام دوم و انطباق این دودسته داده با یکدیگر، به این نتیجه رسیده است که بیانیه گام دوم نه تنها یک سند آینده‌گرا بلکه به‌مثابه سند چشم‌انداز در آینده‌پژوهی تلقی می‌شود.

واژگان کلیدی: ابرتصویرها، آینده‌پژوهی، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، چشم‌انداز.

* نویسنده مسئول، رایانامه: fa.panahi.9069@gmail.com

مقدمه

انقلاب کبیر اسلامی ایران در حالی چهلمین سالگرد پیروزی خود را پشت سر گذاشت و قدم به دهه پنجم حیات خود نهاد که اگرچه دشمنان مستکبرش گمان‌های باطلی در سر داشتند، اما دوستانش در سراسر جهان نیز، امیدوارانه آن را درگذر از چالش‌ها و به دست آوردن پیشرفت‌های خیره‌کننده، همواره سربلند دیده‌اند. در چنین نقطه عطفی، رهبر حکیم انقلاب اسلامی با صدور بیانیه گام دوم انقلاب و برای ادامه این راه روشن، به تبیین دستاوردهای شگرف چهار دهه گذشته پرداخته و توصیه‌هایی اساسی به‌منظور «جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ» بیان نموده‌اند. بیانیه «گام دوم انقلاب، تجدید مطلعی است، خطاب به ملت ایران و به‌ویژه جوانان که به‌مثابه منشوری برای دومین مرحله خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی» خواهد بود و فصل جدید زندگی جمهوری اسلامی را رقم خواهد زد. این گام دوم، انقلاب را به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواحنا فداه) هست نزدیک خواهد کرد (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷، ص ۷).

این بیانیه، اساساً دو هدف اساسی را دنبال می‌کند که هدف اول آن، ارائه تصویر جامعی از عمر ۴۰ ساله انقلاب اسلامی ایران برای شناخت بیشتر نسل‌های نوپای ملت ایران بوده است. عناوینی از جمله شعارهای انقلاب اسلامی، مدیریت جهادی، برکات بزرگ انقلاب اسلامی و مظاهر اقتدار ایران اسلامی و ... در راستای این هدف بوده است. هدف دوم، ارائه سرفصل‌ها و توصیه‌های اساسی برای پیشرفت بیشتر کشور است. در این بخش، هفت سرفصل علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد، عدالت و مبارزه با فساد، استقلال و آزادی، عزت ملی، روابط خارجی و مرزبندی با دشمن و در نهایت، سبک زندگی وجود دارد که بیان‌کننده مسیر پیشرفت است. یکی از مهم‌ترین معیارهای پیشرفت هر جامعه‌ای شکل‌گیری هویت ملی شهروندان است که از این لحاظ پرداختن به مؤلفه‌های هویت اسلامی ایرانی در قالب بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، گامی در جهت پیشرفت الگوی اسلامی ایرانی در سطح جامعه است (ذاکری و شیروانی، ۱۴۰۰).

یکی از منظرهایی که می‌توان برای بررسی بیانیه مورد استفاده قرار داد، تحلیل و بررسی بیانیه از

منظر و نگاه راهبردی است (براتی، ۱۳۹۹). علم آینده‌پژوهی به واسطه امید به آینده، دورنگری و ترسیم چشم‌انداز و افق قابل‌رؤیت به حاکمان کمک می‌کند تا بتوانند شرایط حال را نیز در راستای تحقق آینده ترسیم‌شده، مهیا کنند. بر این اساس به نظر می‌رسد، حکمرانی بدون آینده‌نگری و آینده‌پژوهی دوام و قوام لازم را نخواهد داشت (طارمی و همکاران، ۱۴۰۰)؛ آینده‌پژوهی یک نگاه راهبردی است که به‌واسطه آن سیاست‌گذاران و تصمیم‌سازان در برنامه‌ریزی و تحلیل آینده راهنمایی می‌کند.

بیانیه گام دوم که از سوی مقام معظم رهبری صادر شده است، با تبیین سه وضعیت گذشته، حال و آینده، درصدد برآمده مهم‌ترین شاخص‌های پیش‌برنده و محقق‌کننده اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی و نیز مرتفع ساختن موانع و مشکلات را تبیین کند. در این بیانیه، با تأکید بر مواردی چون علم و پژوهش، اقتصاد، عدالت و مبارزه با فساد، اخلاق و معنویت و ... تلاش می‌شود آینده‌ای روشن پیش روی جامعه ترسیم گردد. آینده‌ای که تحقق آن درگرو عمل به توصیه‌های هفت‌گانه مورد اشاره در بیانیه گام دوم قلمداد شده است. این بیانیه در واقع، یک سند آینده‌نگرانه با هدف‌گذاری در آینده و ترسیم وضعیت موجود، به‌منظور آماده‌سازی شرایط و امکانات در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، علمی و ... است که در راستای تحقق آرمان بلند تمدن نوین اسلامی و بسترسازی ظهور منجی آخرالزمان (عج) تعریف و تبیین شده است. در تحقق آینده مطلوب؛ شناخت وضع موجود و گذشته بسیار حائز اهمیت است. این موضوع منجر به شناخت نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها شده و امکان سیاست‌گذاری برای آینده و رسیدن به هدف ترسیم‌شده را فراهم می‌سازد. بیانیه گام دوم از این مزیت بزرگ که تبیین گذشته و حال و ترسیم آینده است برخوردار بوده و بر همین اساس نقطه عطفی در نظام جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود (طارمی و همکاران، ۱۴۰۰). بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی رویکردی آینده‌گرا دارد. به‌گونه‌ای که تصویری مطلوب از آینده پیش روی انقلاب اسلامی را به نمایش می‌گذارد. افزون بر این، بیانیه نسبت به آینده انقلاب اسلامی راهبردهای کلانی را برای برون‌رفت از شرایط موجود مطرح می‌کند. وجود این‌گونه بیانیه‌ها بیانگر عمق اندیشه بنیان‌گذاران انقلاب اسلامی بوده و به‌منزله

راهبردهایی جدی تلقی می‌شود. به همین جهت، نگاه از منظر آینده‌پژوهی به بیانیه گام دوم ارزش‌افزوده‌ای قابل ملاحظه در اختیار سیاست‌گذاران قرار دهد. از میان روش‌های آینده‌پژوهی نزدیک‌ترین مفهوم به بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی مفهوم چشم‌انداز است. چراکه اساساً بیانیه یک چشم‌انداز است که به آینده نگاه می‌کند و تصویری ذهنی از آینده ایده‌ال جامعه و آرزوهایی که جامعه دوست دارد به آن‌ها دست یابد خلق می‌کند (رکابیان و پورحسن، ۱۳۹۸).

به باور محققان، یکی از مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر رفتار انسان‌ها، انگاره‌ها و تصاویر ذهنی آن‌هاست. در واقع، یکی از محرک‌های اصلی رفتار انسان‌ها، تصاویری است که آن‌ها از پدیده‌ها در ذهن خود دارند. به عبارت دیگر، انسان‌ها بیش از آن‌که توسط دانسته‌های خود تشویق به انجام کاری شوند، تحت تأثیر تصویری که از متغیرهای مختلف مرتبط با آن رفتار در ذهن خود دارند، نسبت به رفتار خود تصمیم‌گیری می‌کنند. به همین دلیل، همواره تلاش برای تأثیرگذاری بر انگاره‌های ذهنی مورد توجه محققان و همچنین، استراتژیست‌ها قرار دارد (عرب بافرانی و مهتدی، ۱۳۹۹). چشم‌انداز تجسم تصویری پرجذبه از آینده است (مونرو ۱۳۸۵)؛ که عملاً می‌تواند افراد را در راستای شکل‌گیری آن هدایت کند و بر انگاره‌های ذهنی آن‌ها اثر بگذارد. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نیز از همین سنخ می‌تواند به مثابه چشم‌انداز در آینده‌پژوهی معرفی شود؛ بنابراین، پژوهش حاضر حول پاسخگویی به سؤال اصلی «آیا بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی اساساً می‌تواند به مثابه چشم‌انداز در آینده‌پژوهی نگریسته شود؟» شکل گرفته است.

اهمیت پژوهش حاضر از این جهت روشن است که چهار دهه از آغاز انقلاب اسلامی گذشته و در طول این مدت همواره سیاست‌گذاران بر اهمیت تداوم متقن آن تأکید داشته‌اند و آینده پیش‌روی آن را روشن قلمداد کرده‌اند اما تا پیش صدور بیانیه گام دوم عملاً سندی با ارزش مشابه بیانیه به ترسیم این آینده مطلوب نپرداخته است؛ بنابراین مطالعه بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به مثابه یک سند چشم‌انداز می‌تواند خلأ عدم تبیین ویژگی‌های آینده مطلوب انقلاب اسلامی را به عالی‌ترین وجه پر کند. طبیعی است عدم چشم‌اندازسازی مطابق ارزش‌ها و هنجارهای جامعه اسلامی و آرمان‌های انقلاب، مسیر را برای معاندان این نظام اسلامی هموار خواهد کرد، به همین سبب نگاه به بیانیه گام دوم از منظر چشم‌اندازسازی ضروری خواهد بود. علی‌رغم اهمیت و ضرورت انجام

این مطالعه اما هیچ‌یک از پژوهش‌هایی که پیرامون بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی انجام شده است نگاهی ویژه به بیانیه از منظر قابلیت تبدیل شدن به چشم‌انداز را نداشته‌اند از این رو مسئله اساسی پژوهش حاضر مروری بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی از نگاه ویژگی‌های چشم‌انداز در آینده‌پژوهی است تا از این طریق خلأ مطالعاتی ذکر شده مرتفع شده و وجه آینده‌نگری این سند بیشتر روشن شود.

مبانی نظری پژوهش

در ادامه، مبانی نظری پژوهش بیان می‌شود.

تصویر آینده

موضوع تصویرپردازی و مفاهیم مرتبط به آن دارای سه خاستگاه علمی متفاوت اما نسبتاً نزدیک به یکدیگر در زبان‌شناسی، جامعه‌شناسی و آینده‌پژوهی است (عرب بافرانی و مهدی، ۱۳۹۹). در حوزه آینده‌پژوهی موضوع تصویرپردازی مورد توجه جدی بوده است. پولاک^۱ (۱۹۷۳) به عنوان اولین پژوهشگر در این حوزه، تصاویر آینده را به عنوان پایه تغییرات اجتماعی برمی‌شمرد. او با مرور تاریخ تمدن بشری، نتیجه گرفت تصاویرهای مثبت، منجر به شکوفایی فرهنگ و تمدن و اقتصاد می‌شوند در مقابل، تصاویر منفی، زوال فرهنگ را به بار می‌آورد. او اعتقاد داشت تصاویر معطوف به آینده، محرک‌های اصلی تاریخ هستند که بشر را به قلمرویی دیگر هدایت می‌کنند. از نظر او تصاویر آینده و چشم‌اندازهای الهام‌بخش، مقدم بر کامیابی جمعی است و چشم‌اندازهای بزرگ، مقدمه‌ای بر موفقیت‌های بزرگ هستند. از نظر وی در تمامی تمدن‌های بزرگ تاریخ، ابتدا رهبران پنداره محکمی از آینده نشان می‌دادند، جوامع این پنداره را می‌پذیرفتند و از آن حمایت می‌کردند و با همکاری، آن پنداره را تحقق می‌بخشیدند. او در نوشته‌های خود به صراحت این ایده را مطرح کرد که تا زمانی که تصویر جامعه از آینده مثبت و رو به رشد است، فرهنگ جامعه رو به شکوفایی است و وقتی این تصویر رو به زوال بگذارد و سرزندگی‌اش را از دست بدهد، فرهنگ بقا پیدا نمی‌کند و از دست

1. Polak

می‌رود. او حتی پا را از این فراتر گذاشت و همین موضوع را دستمایه نقد تمدن غرب قرار داد. چراکه معتقد بود انسان قرن بیستمی به صورت فعال، جامعه و تمدن بدون آینده‌ای را دنبال می‌کند. اسلاتر^۱ (۱۳۸۷) بیان کرده که این ایده به شکل مستقل در دنیای اکتشافات علم نیز از جایگاه شایان توجهی برخوردار بوده است؛ همان‌گونه که تافلر^۲ (۱۳۹۱) به نقل از انیشتین، تخیل و تصویرسازی را مهم‌تر از دانش می‌داند. بولدینگ (۱۹۵۶) بر ارزش و اهمیت حیاتی‌ای که تصویرسازی در سطح ملی، در فرایندهایی مانند حل تعارض و ایجاد صلح دارد، تأکید می‌کند. تافلر (۱۳۸۵) معتقد بود علاوه بر آنکه گذشته در بروز شرایط فعلی مؤثر است آینده نیز می‌تواند از طریق تصاویری که جامعه از آن در ذهن جمعی خود دارد سبب شکل‌گرفتن حال باشد. زیر این تصویرهای آینده به اقدامات ما در زمان حال جهت می‌دهند. زمانی که شهروندان توانایی به تصویر کشیدن نقش اجتماعی خویش در آینده را داشته باشند آراء، عقاید، ارزش‌ها و رفتارهایی که چنین تصویری را ساخته بر زمان حال تأثیر می‌گذارد و آن را غنی می‌کند (عرب بافرانی و مهتدی، ۱۳۹۹).

چشم‌انداز

چشم‌انداز تجسم تصویری پرجذبه از آینده است (مونرو، ۱۳۸۵). چشم‌انداز جوهره رهبری است که تغییر در زندگی سازمان‌ها را با خود به ارمغان می‌آورد. در فرهنگ واژه آکسفورد برای چشم‌انداز شش معنا آمده است:

۱. توانایی دیدن، فضایی که آن را از موقعیتی خاص می‌توان دید؛
 ۲. ایده یا تصویری در ذهن؛
 ۳. رؤیا یا تجربه‌ای به خصوص از نوع مذهبی؛
 ۴. توانایی تفکر درباره برنامه‌ای در آینده با استفاده از هوش و تخیل بالا؛
 ۵. تصویری بر پرده تلویزیون، سینما یا تئاتر؛
 ۶. عمل یا توان دیدن فرد یا چیزی فوق‌العاده زیبا.
- از مجموع این شش معنا می‌توان چنین نتیجه گرفت که تصویر یا پندار، یکی از عناصر اصلی

1. Slawter

2. Toffler

چشم‌انداز است. معروف است که رهبران به مدد سه عنصر چشم‌انداز، ایمان و جسارت، فعالیت‌ها را هماهنگ می‌کنند. امروزه بیانیه چشم‌انداز در برنامه‌ریزی راهبردی جایگاه ویژه‌ای دارد. رهبران هنگامی به بیانیه چشم‌انداز متوسل می‌شوند که می‌خواهند افراد در راستای هدفی مشترک، با رویکردی واحد و با انگیزه‌ای یکسان کار کنند (میرشاه ولایتی، ۱۳۹۰، ص ۹).

بیانیه گام دوم انقلاب

بیانیه‌ای است که از سوی رهبر جمهوری اسلامی ایران، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی صادرشده و در آن، برای استمرار راه انقلاب اسلامی به تبیین دستاوردهای چند سال گذشته پرداخته است و باهدف «جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ» توصیه‌هایی ارائه شده است. معظم‌له در این بیانیه، ملت ایران، به‌ویژه جوانان را مورد خطاب قرار می‌دهند و توضیح و روشن کردن مسئله برداشتن «گام دوم» به‌سوی آرمان‌های بزرگ می‌پردازند. این گام در راستای ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی است (مولایی، ۱۴۰۰).

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های پیرامون انقلاب اسلامی بسیار متعددند که به بخشی از آن در جدول ۱ پرداخته می‌شود.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

ردیف	نویسنده	سال انتشار	عنوان	چکیده
۱	مولایی	۱۴۰۰	بیانیه گام دوم انقلاب به‌منابه نظریه انتظار در اندیشه حضرت آیت‌العظمی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	بیانیه گام دوم انقلاب را به‌منابه رهنگاشتی برای انتظار موعود بررسی می‌کند.
۲	ذاکری و شیروانی	۱۴۰۰	تحلیل محتوای بیانیه گام دوم انقلاب بر مبنای مؤلفه‌های هویت‌آفرینی اسلامی-ایرانی	در متن بیانیه گام دوم، تأکید اصلی رهبری معظم انقلاب اسلامی در درجه اول بر ایجاد بیش و بصیرت در آحاد ملت به‌ویژه نسل جوان نسبت به دستاوردها و زمینه‌های اقتدار و افتخارآفرینی انقلاب اسلامی بود است.

ردیف	نویسنده	سال انتشار	عنوان	چکیده
۳	رکابیان و پورحسن	۱۳۹۹	الزامات و راهکارهای اجرایی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری مدظله‌العالی	راهکارهای اجرایی بیانیه را سلامت اعتقادی مدیریت جهادی نهادسازی بیانیه اجرای عدالت جوان‌گرایی و اعتماد به خود معرفی می‌کند.
۴	ترابی کلاته قاضی	۱۴۰۰	بیانیه گام دوم انقلاب؛ سند طرح‌ریزی راهبردی حرکت در مرحله دوم انقلاب اسلامی	در این پژوهش با استفاده روش تحلیل مضمون به بررسی محتوای بیانیه گام دوم و احصای نشانه‌های سند طرح‌ریزی راهبردی بودن در آن پرداخته شده است.
۵	طارمی و همکاران	۱۴۰۰	جایگاه بیانیه گام دوم در آینده‌نگری جمهوری اسلامی ایران	این نوشتار با بهره‌گیری از روش تحلیلی _تبیینی و مبتنی بر روش سناریونویسی در آینده‌پژوهی، بر بررسی عملکرد چهل سال جمهوری اسلامی بر مدار آینده‌نگری پرداخته است.
۶	گودرزی و همکاران	۱۳۹۹	طراحی و تبیین الگوی نهاد تمدن‌ساز، مبتنی بر تحلیل محتوای بیانیه گام دوم انقلاب	این پژوهش، ارائه الگوی نهاد تمدن‌ساز، مبتنی بر تحلیل محتوای متن بیانیه گام دوم انقلاب و بر اساس روش تحلیل محتوای کیفی پرداخته است.
۷	رهنمایی	۱۳۹۹	ماندگاری بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی مبتنی بر مبانی فطری و کلامی	این مقاله، با تکیه بر خط سیر برگرفته از هفتگانه نخست، سعی دارد مبانی فطری و کلامی این بخش را تبیین و تشریح می‌کند.
۸	جلیلی و نوروزی فیروز	۱۴۰۰	دریافت نقش‌آفرینی انقلاب اسلامی در بازتولید عناصر تمدنی ایران معاصر	دریافت عناصر تمدنی جمهوری اسلامی ایران و برشماری تأثیر انقلاب در بازتولید آن‌هاست. این عناصر مبتنی بر مفاد بیانیه گام دوم مقام معظم رهبری و با تأکید بر حرکت چهل‌ساله اخیر به نگارش درآمده است.
۹	علی‌پور	۱۴۰۰	واکاوی مؤلفه‌های تربیت انقلابی زمینه‌ساز تمدن اسلامی: پژوهشی مبتنی بر تحلیل مضمون بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی	۲۵ مضمون سازمان‌دهنده معنویت و اخلاق، مبانی و ارزش‌های انقلاب، مؤلفه‌های فرهنگی انقلاب، آگاهی بخشی سیاسی، دستاوردهای انقلاب، اعتماد به درون، بصیرت، آرمان‌خواهی، دانش، پژوهش و فن‌آوری، توجه به ظرفیت امیدبخش کشور، پیشرفت، اتحاد ملت، نظارت سازنده، مسئولیت‌پذیری و سبک زندگی اسلامی و ۳ مضمون فراگیر محورهای اساسی انقلاب، عوامل و مقتضیات تربیت انقلابی و موانع تربیت انقلابی نیز استخراج شد.
۱۰	عباس‌زاده	۱۴۰۱	مؤلفه‌های هنجاری رسانه تمدن‌ساز بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب	مؤلفه‌های هنجاری رسانه تمدن‌ساز بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب را استخراج کرده است و پیشنهاد می‌کند سند تحول صدا و سیما بر مبنای این مؤلفه‌ها بازنویسی شود.

از بررسی پیشینه پژوهش که بخشی از آن در جدول ۱ قابل رؤیت است چنین به نظر می‌رسد که:

۱. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی این قابلیت را دارد که از منظرهای متفاوتی مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد؛
۲. نگاه به بیانیه گام دوم از منظر تمدن‌سازی و بعضاً آینده‌نگری مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است؛
۳. راهبردان‌دیشی و سیاست‌گذاری برای جامعه‌ای هنجاری مانند جمهوری اسلامی ایران نیازمند ترسیم تصاویر ارزش‌محور آینده است؛
۴. نگاه به بیانیه گام دوم به مثابه چشم‌انداز و انطباق ویژگی‌های چشم‌انداز با آن، تاکنون در مطالعات پیشین مورد بررسی قرار نگرفته است؛ از این جهت، پژوهش حاضر به لحاظ هدف منحصر به فرد تلقی می‌شود.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نظر تقسیم‌بندی نوع آن جزء پژوهش‌های کاربردی به شمار می‌رود و در آن تلاش شده با استفاده از زمینه و بسترهای شناختی و معلومات موجود، از نتایج حاصله برای رفع ابهامات و نادانسته‌ها و توسعه کاربردی موضوع مورد پژوهش، استفاده شود. برای گردآوری داده‌های پژوهش، دو دسته ابزار، روش میدانی و روش کتابخانه‌ای و مرور اسناد مورد توجه بوده و در ابتدا با بهره‌گیری از منابع معتبر ذیل رویکرد کتابخانه‌ای و مرور اسنادی، ادبیات اولیه تحقیق تهیه فراهم شده است؛ اما به جهت تکمیل داده‌های گردآوری‌شده و احصای یافته‌های پژوهش خبرگان مشارکت ذیل روش پنل خبرگی نظرات خود را در اختیار پژوهش گذاشته‌اند.

این پژوهش از سه فاز متفاوت تشکیل شده است. فاز نخست پژوهش به شناسایی رویکردهای آینده‌گرایانه مورد استفاده در بیانیه گام دوم با استفاده از نظرات خبرگان اختصاص دارد و در فاز دوم، با استفاده از منابع و ادبیات موجود، ویژگی‌های اختصاصی چشم‌انداز در آینده‌پژوهی احصا شده است؛ و در فاز سوم؛ به انطباق ویژگی‌های معرفی‌شده توسط خبرگان و ویژگی‌های چشم‌انداز در آینده‌پژوهی، اختصاص دارد.

جامعه آماری خبرگان مشارکت‌کننده در این پژوهش مجموعه‌ای از صاحب‌نظران و خبرگانی هستند که توانایی کمک تحلیلی به اهداف پژوهش را داشته باشند. ویژگی‌های مد نظر قرار گرفته شده برای خبرگان بدین شرح است:

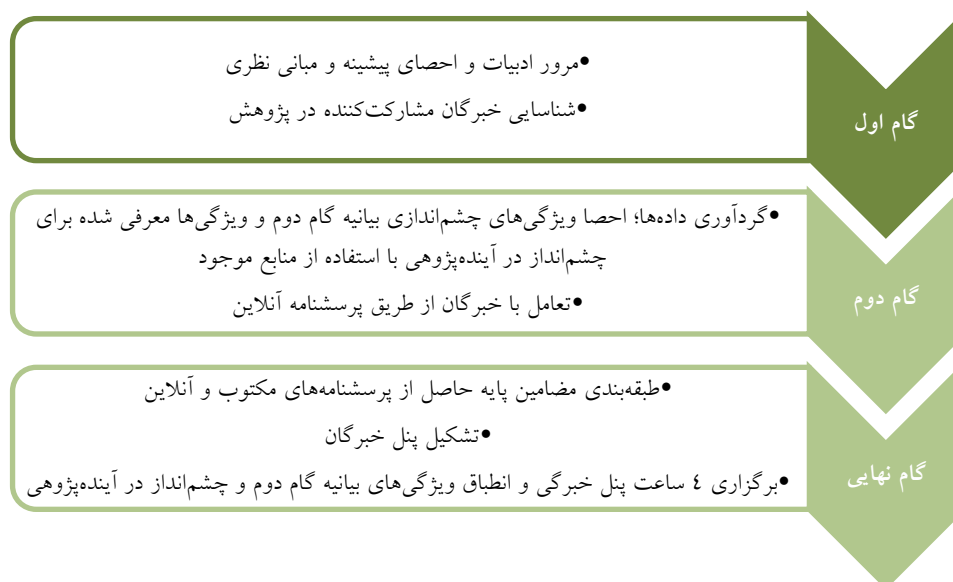
۱. داشتن نگاه راهبردی و عمیق به موضوع تحقیق؛
 ۲. داشتن تحصیلات عالی در حوزه‌های جامعه‌شناسی، سیاست‌گذاری و آینده‌پژوهی؛
 ۳. داشتن سابقه پژوهشی و مقاله یا تألیف به‌منظور درک بیشتر و عمیق‌تر هدف از انجام پژوهش.
- نمونه آماری خبرگان پژوهش با استفاده از روش انتخاب هدفمند نمونه، شناسایی شده و شامل ۸ نفر بوده است که در جدول ۲ مقطع و رشته تحصیلی ایشان قابل مشاهده است.

جدول ۲. وضعیت نمونه آماری پژوهش

دسته	مقطع و رشته تحصیلی	تعداد
خبرگان دانشگاهی	دانش‌آموخته و دانشجوی دکتری آینده‌پژوهی	۴
	دانش‌آموخته و دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی	۲
	دانش‌آموخته و دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری	۲

پس از احصای ویژگی‌های بیانیه گام دوم از منظر چشم‌اندازی و همچنین، حصول ویژگی‌های چشم‌انداز در آینده‌پژوهی، انطباق این دو دسته داده از طریق پنل خبرگان صورت گرفته است. پنل روشی برای کاهش واگرایی و رسیدن به هم‌افزایی میان خبرگان است. آینده‌پژوهان، استفاده از پنل‌ها را در میان مجموعه روش‌های موجود، انتخابی طبیعی می‌دانند؛ و امروزه روش پنل در تمامی پژوهش‌های آینده‌پژوهی به‌عنوان روش اصلی و یا کمکی استفاده می‌شود.

به‌منظور تبیین بهتر روش حصول یافته‌ها در پژوهش، گام‌های زیر توسط پژوهشگران طراحی و اجرا شده است.

یافته‌های پژوهش

جدول ۳ نخستین یافته‌های پژوهش را که ذیل مرور ادبیات حاصل شده است، نمایش می‌دهد. این یافته‌ها به نوعی مروری بر ویژگی‌های چشم‌انداز در آینده‌پژوهی را نشان می‌دهد.

جدول ۳. یافته‌های اولیه پژوهش

ردیف	ویژگی چشم‌انداز	منبع
۱	تبیین وضعیت موجود سازمان	شوماخر ^۱ ، ۱۹۹۲؛ جیمز، ۱۹۹۷
۲	درگیری افراد سازمان	لاتام ^۲ ، ۱۹۹۵
۳	ایجاد حس مشترک و منعکس‌کننده همدلی	تری ^۳ ، ۱۹۹۳
۴	ابلاغ از سوی رهبر سازمان	نی‌نوس ^۴ ، ۱۹۸۵

1. Schoemaker
2. Latham
3. Terry
4. Nanus

ردیف	ویژگی چشم‌انداز	منبع
۵	هدایت‌گرایانه بودن	پترز و واترمن ^۱ ، ۱۹۸۲
۶	صراحت مأموریت	یوکل ^۲ ، ۱۹۹۴
۷	رؤیایی آگاهانه و واقع‌گرایانه	تره‌توان ^۳ ، ۱۹۹۱
۸	تصورپردازی	تری، ۱۹۹۳
۹	اتصال حال به آینده	(ایکاف، ۱۹۹۳؛ جیمنز ^۴ ، ۱۹۹۷)

منبع: میرشاه ولایتی (۱۳۹۰)

مهم‌ترین یافته پژوهش در انطباق ویژگی‌های بیانیه گام دوم و چشم‌انداز در آینده‌پژوهی، در جدول ۴ آورده شده است.

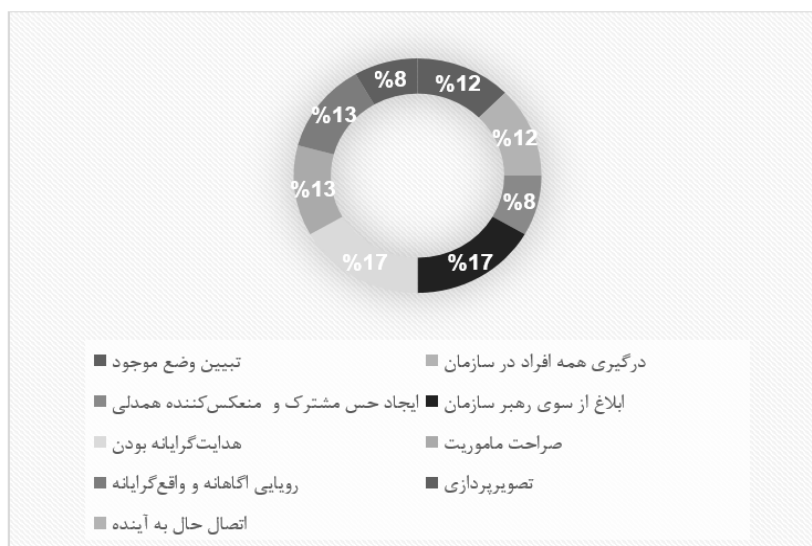
جدول ۴. مهمترین یافته‌های پژوهش در انطباق ویژگی‌های بیانیه گام دوم و چشم‌انداز

ردیف	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده بر اساس ویژگی‌های چشم‌انداز
۱	اشاره به دستاوردهای کنونی	تبیین وضع موجود
۲	تبیین صریح و بی‌پرده وضع موجود	
۳	توجه به اسناد پیشینی چشم‌اندازی جمهوری اسلامی ایران	
۴	اشاره به نقش همه اقشار در ساخت آینده	درگیری همه افراد در سازمان
۵	خطاب به جوانان	
۶	تأکید به نقش بانوان در ساخت آینده مطلوب	
۷	یادآوری آرمان‌های انقلاب اسلامی	ایجاد حس مشترک و منعکس‌کننده همدلی
۸	تأکید بر همکاری مردمی و بین‌سازمانی	
۹	ابلاغ از سوی عالی‌ترین مقام حاکمیت	ابلاغ از سوی رهبر سازمان
۱۱	وجود دلالت‌های عملی بودن در متن بیانیه گام دوم	هدایت‌گرایانه بودن
۱۲	توجه به وظیفه فردی و اجتماعی همه افراد جامعه	
۱۳	توجه به دفاع مقتدرانه	
۱۴	روایت ساده، صمیمی و پدرا نه در متن بیانیه گام دوم	صراحت مأموریت
۱۵	جامعیت و همه‌جانبه بودن	

1. Peters & Waterman
2. Yukl
3. Trethowan
4. Jimenes

ردیف	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده بر اساس ویژگی‌های چشم‌انداز
۱۶	سیر مشخص و سازگاری درونی متن بیانیه	
۱۷	روشن کردن نقش و نیت معاندین در برابر نظام جمهوری اسلامی	
۱۸	تأکید بر تمدن نوین اسلامی	رؤیایی آگاهانه و واقع‌گرایانه
۱۹	اتصال انقلاب اسلامی به مفهوم انتظار و ظهور	
۲۰	توجه به درک موقعیت‌ها و پدیده‌های نوظهور	
۲۱	ارائه‌ای تصویری مطلوب از آینده انقلاب اسلامی	تصویرپردازی
۲۲	معرفی مطلوبیت‌های آینده برای جمهوری اسلامی ایران	تصویرپردازی
۲۳	پذیرش و تبیین خطاهای گذشته	اتصال حال به آینده
۲۴	تأکید بر اصلاح خطاهای گذشته	
۲۵	معرفی نقشه راه حرکت به سمت آینده مطلوب	

در ادامه پژوهش، پس از انطباق ویژگی‌های چشم‌انداز بر بیانیه گام دوم، وزن هریک از ویژگی‌های چشم‌اندازی استخراج و مورد تحلیل قرار گرفته است. شکل ۱ این وزن‌ها را به نمایش گذاشته است.

شکل ۱. نمودار وزن ویژگی‌های انطباق یافته مضامین در پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

بیانیه گام دوم انقلاب، بیانیه‌ای است که از سوی رهبر انقلاب اسلامی ایران به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ صادر شده است و در آن بر استمرار راه انقلاب به تبیین دستاوردهای چهل سال گذشته می‌پردازد. معظم له در این بیانیه با هدف «جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ» توصیه‌هایی ارائه می‌دهد. در این بیانیه، مردم و به‌ویژه جوانان را مورد خطاب قرار می‌دهد و به توضیح و روشن کردن مسئله برداشتن گام دوم به‌سوی آرمان‌های انقلاب در ۷ فصل می‌پردازد (رکابیان و پورحسن، ۱۴۰۰). با توجه به این موضوع که بیانیه گام دوم عملاً نگاهی به آینده جمهوری اسلامی ایران و امتداد آن تا ظهور منجی عالم (عج) دارد، بنابراین مطالعه آن از منظر آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری حائز اهمیت ویژه است. بی‌تردید بیانیه گام دوم انقلاب با رویکرد آینده‌گرایی خود نقش بی‌بدیلی در تصویرپردازی آینده دارد چراکه از منظر خبرگان مشارکت‌کننده در پژوهش دو مضمون فرعی «ارائه‌ای تصویری مطلوب از آینده انقلاب اسلامی» و «معرفی مطلوبیت‌های آینده برای جمهوری اسلامی ایران» داشته است. بنابراین، پژوهش حاضر به دنبال آن بوده است که آیا بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به‌عنوان یک سند چشم‌اندازی در آینده‌پژوهی معرفی می‌شود؟ بر همین اساس با مرور ادبیات و ویژگی‌های چشم‌انداز از اسناد احصا و سپس، در فاز بعدی پژوهش ویژگی‌های آینده‌گرایانه بیانیه گام دوم از نگاه خبرگان پژوهش استخراج شد. در نهایت، با انطباق این دو فاز پژوهش، یافته اصلی تحقیق نمایان شده است.

بر اساس یافته‌های پژوهش و نظر خبرگان شرکت‌کننده در پنل، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نه تنها یک رویکرد آینده‌گرا دارد، بلکه می‌تواند به‌مثابه یک سند چشم‌اندازی تلقی شود. یافته‌های پژوهش و تأیید خبرگان نشان می‌دهند، چشم‌انداز اساساً باید «مثبت‌گرا و انگیزه‌بخش» باشد که بیانیه گام دوم عملاً حائز این ویژگی است، چشم‌انداز «جامع» است و از ذکر جزئیات در آن پرهیز می‌شود که در متن بیانیه گام دوم عملاً این موضوع رعایت شده است، افزون بر این چشم‌انداز باید بر اساس مشارکت آگاهانه میان افراد و رهبر سازمان تدوین شود تا با آشکار بودن مسئله و مسیر، حصول هدف تسهیل شود که عملاً این مهم نیز در بیانیه گام دوم لحاظ شده است؛ همچنین،

پروزن‌ترین ویژگی چشم‌اندازی که بر بیانیه گام دوم انطباق داشت، مضمون اصلی «صراحت بیانیه» بود که نشان می‌دهد علی‌رغم بیان مفاهیم بلند در بیانیه به‌وضوح تصویر آینده، نقش افراد و سازمان‌ها و... روشن و واضح است.

با این اوصاف بسیاری از ویژگی‌های بیانیه گام دوم بر ویژگی‌های چشم‌انداز در آینده‌پژوهی انطباق دارد. نکته قابل‌توجه آن است که برای رسیدن به اهداف چشم‌انداز، برنامه‌ریزی دقیق، اجرایی و گام‌به‌گام باید همان‌طور که رهبری انقلاب نیز گام‌هایی را ذیل بیانیه مطرح کرده‌اند، اما برای حصول و اجرایی‌شدن همین گام‌ها نیز نیاز به تدوین نقشه راه و برنامه‌ریزی‌های رهنگاشتی احساس می‌شود. به عبارت دیگر بازوی اجرایی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی سه قوه و سازمان‌های تحت فرمان آن‌ها هستند.

به طور کلی، به نظر می‌رسد تأکید بیشتر به وجه چشم‌اندازی و آینده‌گرایانه بیانیه گام دوم از سوی سیاست‌گذاران و راهبرد اندیشان لازم است و همچنین تولید محتواهای بصری با محوریت قراردادن آینده به تصویر کشیده شده از سوی رهبر معظم انقلاب به جهت‌دهی ذهنی همه اقشار جامعه به‌ویژه جوانان کمک خواهد کرد.

منابع

- براتی، محمدعلی (۱۳۹۹). طراحی نظام مسائل اقتصاد ایران مبتنی بر تحلیل تفسیری ساختاری بیانیه گام دوم. *مطالعات راهبردی بسیج*، ۲۳ (۷۵)، ۱۵۲-۱۲۹.
- ترابی کلاته قاضی، علی (۱۴۰۰). بیانیه گام دوم انقلاب؛ سند طرح‌ریزی راهبردی حرکت در مرحله دوم انقلاب اسلامی. *مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*، ۱۷ (۲)، ۱۷۲-۱۴۵.
- جلیلی، محمد، و نوروزی فیروز، رسول (۱۴۰۰). دریافت نقش‌آفرینی انقلاب اسلامی در بازتولید عناصر تمدنی ایران معاصر (مبتنی بر تحلیل مضمونی بیانیه گام دوم انقلاب). *پژوهش‌های سیاست اسلامی*، ۹ (۱۹)، ۴۱-۱۲.
- ذاکری، مختار، و شیروانی شیر، علی (۱۴۰۰). تحلیل محتوای بیانیه گام دوم انقلاب بر مبنای مؤلفه‌های هویت‌آفرینی اسلامی-ایرانی. *مطالعات ملی*، ۲۳ (۱)، ۵۱-۳۳.
- رکابیان، رشید، و پورحسن، ناصر (۱۳۹۹). الزامات و راهکارهای اجرایی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی (با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری). *مجله پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ۹ (۴)، ۸۹-۱۰۰.
- رهنمایی، سید احمد (۱۳۹۹). ماندگاری بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی مبتنی بر مبانی فطری و کلامی. *اندیشه نوین دینی*، ۱۶ (۶۱)، ۲۰۴-۱۸۵.
- طارمی، علی اکبر، زرگر، افشین، نوذری، حسینعلی، و حاجی مینه، رحمت (۱۴۰۰). جایگاه بیانیه گام دوم در آینده‌نگری جمهوری اسلامی ایران. *پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ۱۰ (۴)، ۱۵۷-۱۳۷.
- عباس‌زاده، روح‌الله (۱۴۰۱). مؤلفه‌های هنجاری رسانه تمدن‌ساز بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب. *علوم ارتباطات*، ۴ (۱)، ۹۴-۱۲۲.
- عرب بافرانی، محمدرضا، و مهتدی، مهدی (۱۳۹۹). شناسایی تصاویر و ابر تصویر ارائه‌شده توسط بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی با رویکرد تصویرسازی آینده. *پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ۹ (۴)، ۲۶۸-۲۴۳.

علی‌پور، فاطمه (۱۴۰۰). واکاوی مؤلفه‌های تربیت انقلابی زمینه‌ساز تمدن اسلامی: پژوهشی مبتنی بر تحلیل مضمون بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۱۷(۱)، ۱-۲۰.

گودرزی، غلامرضا، حسنی مقدم، صادق، نوروزی، رسول، و سلطانی، مرتضی (۱۴۰۰). طراحی و تبیین الگوی نهاد تمدن‌ساز، مبتنی بر تحلیل محتوای بیانیه گام دوم انقلاب. مدیریت اسلامی، ۱۱۲، ۱۹۴-۱۷۱.

مولایی، محمد (۱۴۰۰). تحلیل محتوای بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی از منظر راهبردی. مطالعات راهبردی بسیج، ۲۴(۷۷)، ۷۱-۱۰۲.

میرشاه ولایتی، فرزانه (۱۳۹۰). راهنمای تدوین چشم‌انداز؛ مبانی، دیدگاه‌ها و فرایندهای تدوین چشم‌انداز. مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، بنیاد انتشاراتی ایران آینده، واحد همکاری‌های انتشاراتی و توسعه ارتباطات.

Monroe, M. (2006). The principles and power of vision. Translated by Mirshah Valiati, F. Tehran: Iivanki Higher Education Institute